

Från fascism till nationalsocialism, 1926–1933

Sveriges fascistiska kamporganisation och *Spöknippet*

Den tidning som Lindholm uppger att han började prenumerera på, *Nationen*, hade börjat ges ut 1925 och redigerades av en man vid namn Elof Eriksson. Eriksson hade sina ideologiska rötter i bonderörelsen, men kom under 20-talet att alltmer glida över från sin ursprungliga agrarianism till en mer och mer distinkt antisemitism som, tillsammans med motstånd mot frimureri och Brattssystemet, utgjorde *Nationens* ideologiska huvudkomponenter.³⁰⁸ Det nummer av tidningen som sattes i händerna på Lindholm vid det första mötet i slutet av maj 1926 innehåller exempelvis artiklar om ”Talmud-läran” och ”Kristendomens frigörelse från judendomen”, och i det efterföljande numret ges under rubriken ”Den judiska världsfinansens planer” explicita referenser till det antisemitiska falsariet Sion vises protokoll.³⁰⁹ Strax efter mötet med fascisternas propagandabil träffade Lindholm också själv Eriksson, och fick av honom rekommendationen att läsa *Den internationale juden* av Henry Ford.³¹⁰

Nationen blev dock aldrig Lindholms organ.³¹¹ Under sensommaren 1926 bildades den första egentliga fascistorganisationen i Sverige, Sveriges fascistiska kamporganisation (SFKO). Konrad Hallgren, före detta frivillig på tysk sida i första världskriget, blev ledare och Lindholm var en av de drivande.³¹² Enligt Lindholms utsago tyckte den inre kärnan i SFKO att Eriksson (som förvisso också deltog vid bildandet) stirrat sig blind på judefrågan och frimureriet, och schismerna mellan SFKO

– inte minst ledaren Konrad Hallgren – och Eriksson blev med tiden omfattande.³¹³ Istället för Erikssons *Nationen* grundades i oktober 1926 veckotidningen *Spöknippet* som SFKO:s kamporgan och med Konrad Hallgren som ansvarig utgivare. Av Lindholms dagbok framgår att han i november läste *Den italienska fascismen* av Pietro Gorgolini, och det är en artikel om fascismens ideologiska grunddrag baserad på läsningen av denna bok som är Lindholms synbarligen första publicerade politisk-ideologiska text.³¹⁴ Det finns skäl att dröja kvar vid detta första bidrag.

Artikeln har i huvudsak en redogörande karaktär, och ger i vissa fall ett splittrat eller själv motsägande intryck. Vissa teman tonar likafullt fram som mer väsentliga än andra i den unge Lindholms förståelse av vad fascism innebär. Ett sådant centralt tema är rörelsens sociala strävan. Fascismen ”hävdar den producerande klassens – omfattande både intelligens- och kroppsarbetare – rättigheter och framåtskridande gentemot det oansvariga herravälde som utövas av ett internationellt kapitalistiskt styre” och den ”inriktar sin praktiska verksamhet på att förbättra proletariats ställning”. Denna klassretorik för lätt tankarna i riktning mot marxismen. Denna tolkning vänder sig dock Lindholm mot. Motsättningen mellan arbete och kapital måste överbryggas, liksom klasskampen, och ersättas med ett fritt och förtroendefullt samarbete inom statens ram. Samtidigt som marxismen avfärdas som utopisk, uttrycker Lindholm dock även sympati för den ”känsla av allmänmännisklig samhörighet och allomfattande broderskap” som den marxistiska socialismen står för. Bilden är med andra ord kluven: å ena sidan ska proletariats produktiva arbete premieras och de marxistiska solidaritetstankarna ses med sympati, samtidigt är fascismen klasskampens svurna fiende.

Bakgrunden till denna kluvenhet ligger i nationens betydelse. Fascismen ”vill bringa de sociala och nationella problemen i harmoni med varandra”, skriver Lindholm. Nationalismen är således jämte de sociala kraven fascismens ideologiska essens. Intresset för nationen sönderfaller i sin tur i flera olika delar.

För det första fokuseras krigsmaktens betydelse. Nationen måste värnas med hjälp av ett starkt yttre försvar. För Lindholm, liksom för flera andra militärer verksamma i rörelsen, var denna aspekt av natio-

nalismen ytterst central. Lindholm anger själv på flera ställen just försvarsbeslutet 1925 och den regementsdöd som följde i dess spår som en avgörande faktor bakom sitt inträde i den fascistiska rörelsen. I ett senare nummer av *Spöknippet* räknas de för försvarsnedrustningen ansvariga riksdagsledamöterna upp under beteckningen ”Nittonhundratjugufem års nidingar”.³¹⁵ Regementsdöden kom småningom att drabba också Lindholms eget regemente, A9. När han under avskedsfesten får tala för underbefälskåren tar han tillfället i akt att hålla ett brandtal mot ”nedrustningsherrar o. försvarsnihilismen”. ”Generaler och sossar bleknade”, skriver han, men ”det blev kraftiga applåder”.³¹⁶ Även om han själv fick flytta över till ett nytt regemente, A1, låg det i försvarsvurmen även ett krasst egenintresse.³¹⁷

För det andra gäller det staten som en historisk-organisk skapelse. Nationen ska försvaras utåt eftersom den utgör den organiskt och historiskt framväxta enhet inom vars ramar det sociala uppbyggnadsarbetet ska ske. Det är också av detta skäl som klasskampen är förkastlig: konflikt inom nationens ramar hotar dess bestånd. Klasskonflikt kan inte tolereras då folket i sin helhet ska vara ”besjälade av dess [fascismens] anda”, som Lindholm skriver. Detta uttryck påminner starkt om hur den italienske fascisterna Giovanni Gentile slog fast hur den fascistiska andan skulle tvinga fram en pånyttfödelse av det italienska samhället genom att tränga in i varje aspekt av det mänskliga livet.³¹⁸

En tredje dimension av den fascistiska nationalismen är, i Lindholms tankevärld, att den till sin karaktär är ”motståndare till den imperialism, som betecknar en stats herravälde över en annan eller ett folks över ett annat”. En viktig aspekt av det nationella strävandet efter oberoende är alltså en principiellt antiimperialistisk hållning. Den krigsmakt som Lindholm och många andra inom rörelsen företrädar ska alltså användas endast för det yttre försvaret av nationen, inte till några expansionistiska äventyr. Istället för nationell underordning under en imperial övermakt vill fascismen ”åstadkomma samförstånd och broderskap mellan folken till hela mänsklighetens välgång”. Motarbetandet av klassamhället gäller således också statssystemet i sin helhet. Den principiella antiimperialism som här kommer till uttryck, liksom det sätt på vilket den härleds ur nationalismen, tillhör knappast fascis-

mens standardrepertoar, och är av detta skäl särskilt noterbar.³¹⁹ Den kom att vara viktig även framgent, under och inte minst efter kriget då Lindholm med emfas markerade avstånd till tanken att hans parti skulle ha utgjort en potentiell femtekolonn vid en nazistisk invasion. I sina anteckningar citerar Lindholm bland annat Adolf Hitler själv, i sin tur citerad av Albert Speer, då han uttrycker att den nationalsocialistiska idén inte borde exporteras eftersom den då skulle komma att ge upphov till en önskad nationell styrka i de länder som tänktes ingå i det Tredje riket. Nationalsocialismen exporterad innebar alltså ett försvagande av Tysklands expensionsmöjligheter.³²⁰ Denna tanke tycks ligga nära den som uttrycks av Lindholm 1926.

Detta var alltså Lindholms initiala tankar om fascismen. Trots att det är fascismen som karakteriseras är det märkbart att begreppen ”nationalism” och ”socialism” är de mest centrala. Skiljelinjen begreppen emellan är oklar, men nationen tycks vara den av historiska skäl mest ändamålsenliga arenan att bygga det socialt rättfärdiga samhället på. Värt att notera är också frånvaron av de antisemitiska stereotyper som annars var vanliga, inte minst i Elof Erikssons *Nationen*. Antikapitalismen liksom antibolsjevismen finns där, men understöds alltså inte av en synbar antisemitism.

Vad detta indikerar är en öppen fråga. Möjligen kan man i denna avsaknad se en ideologisk påverkan som i denna fas var genuint italiensk. Som flera forskare påpekat, den italienske historikern Renzo de Felice inte minst, var den italienska fascismen ursprungligen vare sig rasistisk eller antisemitisk. Tvärtom kan man i vissa sammanhang se en överrepresentation av judar i Mussolinis parti, något som inte ändrades förrän paktförbindelserna med Hitler medförde en ökad antisemitism i Italien.³²¹ Detta stödjer också Lindholms senare uttalande, att antisemitismen var en väsentligen tysk import, som initialt var ointressant för de svenska fascisterna.³²²

Kamplyriken

Frånsett denna initiala artikel var de bidrag i *Spöknippet* som utgick ur Lindholms penna att beteckna som kamplyrik, korta förstasidesdikter med manande titlar. Särskilt under tidningens senare tid 1929–30, då SFKO alltmer tydligt börjat orientera sig mot nationalsocialismen, är dessa bidrag återkommande. Den ideologiska förskjutningen i protysk riktning påverkade naturligtvis parollerna, det förefaller också som att den politiska och retoriska träningen bidrog till att spetsa till budskapet.³²³

I sitt verk om den svenska nazismen skriver Heléne Lööw att ”kamp” som begrepp och tematik var ytterst centralt i Lindholmrörelsens propaganda.³²⁴ Begreppet vittnade om hur man såg på sig själv och på livet, något som i hög grad syns också i kamplyriken i *Spöknippet*. Jämte själva ordet ”kamp” står anknutna begrepp som ”front”, ”storm”, ”strid” och ”eld” ut i texterna. Uppenbart är också att det är ”ungdomens” eld som ska frammanas, och den kontrasteras mot parlamentarismens ”tröga och jämrande herrar”.³²⁵ Udden riktas i allmänhet mot det demokratiska partiväldet, partisystemet som sådant, och den splittring av folket som detta medger. Vid framtidens horisont randas istället den morgon då ”den friborna arbetarstammen” ska slita bojorna, och ett pånyttfött Sverige, ett Sverige för folket, har tagit form. Frånsett den generella inriktningen på Sveriges ”folk” kan man således ana att den mångomsjungna kampen har såväl sin generation som sin sociala tillhörighet: ungdomen och den arbetande befolkningen. Den har också sin temporalitet: framtiden.³²⁶ Allt detta har tidigare setts också i Flygs politiska miljö.

Det sakliga innehållet i dikterna är på många sätt likt det som läggs i dagen i Lindholms första artikel, även om diktens form påverkar uttrycket.³²⁷ Den antidemokratiska och antiparlamentariska hållningen får här sällskap av en antibolsjevism som även den förmärks i Lindholms första artikel, men här framträder tydligare.

Detta är möjligen betingat av att den ”röda mördarflocken”, som bolsjevikerna kallades, också fick annan uppmärksamhet i *Spöknippet*. Bland annat publicerades bilder på kroppar som enligt uppgift lemlästats under den sovjetiska säkerhetstjänstens, Tjekans, härjningar. Särskilt stor poäng görs av att tortyren inte riktats mot överklassen utan

mot arbetare och bönder. I detta sammanhang ges också de svenska "tjekamännen" Nils Flyg och Karl Kilbom ett ansvar. Uppenbart är att just dessa framställs som falska företrädare för Sveriges arbetare, såväl genom Tjekans terror mot arbetare, som mera allmänt genom att tillhöra en internationell socialistisk rörelse som hotar nationens fortbestånd. Flyg och Kilbom var vid denna tid allttjämt knutna till Komintern.³²⁸

I utfallen mot Flyg och andra "tjekamän" märks tydligt att kampen i hög grad gällde arbetarnas gunst. För en förståelse av Lindholms idéutveckling är detta helt centralt, ett faktum som tidigare studerats huvudsakligen av Victor Lundberg och Jimmy Vulovic.³²⁹ Denna kamp om arbetarna kan avläsas på flera sätt i Lindholms poetiska försök. I dikten "Första maj", publicerad just den 1 maj 1929, är temat hur klasskampen riskerar att spilla folkets blod:

Röda fanor över grönskan!
Röda fanor mot det bleka
Svåra till så bjärt och ilsket
Skönt som all vår önskan
Att se levnadsmodet leka!

Men det röda – det är blodet
Folkets blod i hat och klasskamp!
Skön är dagen – men den svinner
Och det bleknar, ungdomsmodet,
Om det kvävs i vilset masstramp!³³⁰

Under de röda fanorna fanns med andra ord en ungdomlig livskraft som det gällde att vårda och leda rätt under spöknippsfanan. Det faktum att dikten heter "Första maj" illustrerar också det faktum som tidigare noterats: medan Flyg av och till lanserade nationella troper och försökte göra den 6 juni till en märkesdag för sin egen rörelse, så gjorde Lindholm det omvända och pekade på arbetarrörelsens dag som ett vitalt intresse också för de arbetare som var nationella. I Lindholms diktning fanns också andra arbetartillvända passager som uttrycker en starkt idealistisk syn på arbetarhjälsen som ska befrias från fabrikenas larm och dån:

De stupade som hjältar
Vid dån av hjul och remmar,
Fabrikens kvalm och arbete
Förtvinat själ och lemmar!
I vardagslivets möda
Sin livskamp de lagt,
Ett namn – och till de döda
Maskinen dem bragt!

De stupade för folket,
som blott den fege sviker,
många tusen svenska hjältar
på fält och i fabriker!
Och namnet som de höjde
Det var ditt namn, kamrat,
När vägarna de röjde
Ur stingande hat!

De ha ej blött förgäves,
Om vi bli deras like
I kamp mot samma fiender
För samma land och rike!
Och stupa vi som unga
I den leende vår
Skall millioner sjunga
Och kämpa i vårt spår!³³¹

Citatet är långt, men väl värt att återge. I Lundbergs forskning om Lindholmrörelsen identifieras denna som en fascistisk arbetarrörelse. Enligt Lundberg finns dock en viktig begreppslig skillnad mellan den arbetarrörelse Lindholm företräder och den marxistiska motsvarigheten. Den springande punkten ligger i synen på arbetet som sådant: medan arbetet enligt marxismen är något som människorna ska frigöras ifrån, har det hos Lindholmrörelsens företrädare tvärtom en mytisk och uppbygglig karaktär då det härdar människorna och gör dem hårda som stål inför den förestående kampen. Arbetarsoldaten var idealet, ett ideologiskt inlån från den tyske författaren, filosofen och militären Ernst Jünger.³³²

Den dikt som refererats här, "Svenska hjältar", kan inte uppenbart analyseras på detta sätt. Arbetet framstår i denna knappast som uppbyggligt, tvärtom minner det om Viktor Rydbergs skildringar av fabriksvärldens elände i "Den nya Grottesången" från 1891. Denna dikt var central också för den marxistiska arbetarrörelsen, och Lindholm själv framhåller den som en sina viktigaste litterära inspirationskällor. I Lindholms dikt är det fabrikenes kvalm och arbete som förtvinar själ och lemmar, det är maskinen som driver människorna i döden. Men de arbetande hjältarna ska inte ha blött förgäves, sägs det, och miljoner av kämpande kommer efter. I det "stingande hatet" skulle man också lätt ha kunnat se en maning till klasskamp, om inte just klasskampen varit en återkommande måltavla i andra dikter. Klart är under alla omständigheter att arbetets hårdande verkan inte står i centrum, utan tvärtom dess nedbrytande och förgörande effekter. Det finns i Lindholms dikt således en bestickande likhet med den marxistiska arbetarrörelsen.³³³

En mer känd likhet med den marxistiska arbetarrörelsen är fascismens motstånd mot den internationella kapitalismen. Denna syntes också som en aspekt av den fascistiska rörelsens sociala strävan i Lindholms tidigaste artikel, och finns med även i förstasidesdikterna. 1928 har den antikapitalistiska hållningen emellertid fått understöd av den antisemitiska stereotyp som saknas 1926: det specifikt judiska penningbegäret. Första gången tanken framskymtar skriver Lindholm hur "en liknöjd borgarklass / belåten lägger vårt knappa guld för judens rövartass".³³⁴ Det kommer fler tillfällen, även om det i dikterna förekommer att "storfinansens guldsoldater" gisslas även utan att den internationelle penningjuden reflexmässigt tonar fram.³³⁵

Den mer distinkta och återkommande antisemitismen i dikterna kommer med start från hösten 1929.³³⁶ Lindholm hade då tillsammans med ledningen för SFKO återkommit från sitt besök vid de tyska nationalsocialisternas partidagar i Nürnberg med intryck som kom att få stor betydelse framöver; ideologiskt, partistrategiskt men även estetiskt.

Resan till Nürnberg

Den 1 juli 1929 träffade Lindholm för första gången tysken Max Pferdekämper på SFKO:s expedition. Pferdekämper var fabrikör och handelsresande med egen firma som sålde elektrisk materiel. ”Onkel Max”, som han familjärt benämns i Lindholms dagbok och anteckningar, var själv organiserad tysk nazist, här till med partimärket i guld som bars av NSDAP:s första 100 000 medlemmar. I sin bok om tyska nazistkontakter med Sverige betecknar Åke Thulstrup honom flera gånger som NSDAP-agent med ansvar att upprätthålla goda kontakter med svenska nazistgrupper.³³⁷ På sina handelsresor till Sverige hade Pferdekämper kommit att besöka flera av SFKO:s möten. Nu tog han kontakt med Lindholm, en kontakt som kom att vara bestående. När Lindholm med sin dåvarande hustru Vera, sedermera omgift Oredsson, och deras dotter besökte Västtyskland 1957 var det onkel Max som stod för värdskapet. Ärendet 1929 gällde också en Tysklandsresa, närmare bestämt en inbjudan till NSDAP:s partidagar i Nürnberg i början av augusti samma år. Invitationen gällde inte bara Lindholm utan hela den svenska fascistledningen.³³⁸

I slutet av juli anträdde SFKO:s ledning sin resa till Nürnberg. Vid Södertälje skriver Lindholm att man körde på en hök som inte kunde flytta på sig. Denna adopterades av SFKO:s delegation, och fick pikant nog namnet ”Kamrat Flyg”, vilket tycks ha varit en stor muntration:

Den riktige kamrat Flyg torde ursäkta – men det måste ju vara en viss flykt över vår mascot, och hans benägenhet att sprida illa sedda flygblad var lika beundransvärd som hans namnes. Vid varje uppehåll i resan samlades sedan mycket folk kring vår bil genom ”kamrat Flygs” försorg.³³⁹

Efter denna i sammanhanget kuriösa incident gick resan vidare med bil via Norrköping, Jönköping och Helsingborg, genom Danmark, och flera tyska städer innan man slutligen hälsades av ”Nürnbergs gamla tornspiror” den 1 augusti, som Lindholm skrev i sin reseberättelse i *Spöknippet*. Denna redogörelse publicerades i fyra nummer under sensommaren, och är alltså ett mycket fylligt samtida referat som väl

beskriver hur Lindholm och de andra uppfattade den nazistiska rörelsen och dess ledande gestalter.

Tonen i referatet kan inte beskrivas som något annat än hänförd. Den svenska delegationen välkomnades till synes av alla, tyskar i gemen såväl som partimedlemmar. Man hälsades av mäktiga ”heil Schweden”-rop, regn av blommor och en entusiasm gränsande till extas. I senare anteckningar, och även i sin dagbok, försöker Lindholm ofta markera avstånd till ”tyskeriet” som han benämner det. Han syftar då på den nazistiska politiken i Tyskland såväl som på de tyskvänliga stämningarna i det egna partiet. De intryck som förmedlas nära inpå upplevelsen av partidagarna ger dock inget intryck av avståndstagande, tvärtom.³⁴⁰

Inte minst är Lindholm mycket imponerad av uppmarscherna, där den nazistiska masskulturen och uniformismen ger ett svårslaget intryck av styrka och kampvilja. När 40 000 brunskjortor i rader om åtta under tre timmars tid marscherar förbi med facklor i händerna, allt under att hundratusentals åskådare och sympatisörer ger sitt bifall, skriver Lindholm att även de politiska motståndarna måste medge att detta saknar motstycke.³⁴¹ Ett annat fenomen som drar till sig den svenska delegationens uppmärksamhet är fanorna och deras roll. Med rörelse ser Lindholm hur dessa ”det kommande Tysklands segertecken” förs fram till ledaren, Hitler själv, för att fandukarna ska komma i beröring med rörelsens ”blodsfana” – den fana som i samband med ölkällarkuppen i München den 9 november 1923 ska ha fläckats av blodet från rörelsens 16 ursprungliga martyrer. Denna rit skildras nogsamt av Lindholm.

Den estetiska värdeskala och symbolism som de svenska fascisterna kom i kontakt med i Nürnberg kom att få ett bestående värde för rörelsen. Under tidigt 30-tal organiserade det ombildade partiet sina första egna ”uppmarscher” i linje med vad man sett i Tyskland, om än i mer blygsam skala. Den bakomliggande maktpolitiska kalkylen tycks också den ha varit tysk: suggestionskraften i riterna kunde dra folk till rörelsen i lika hög grad som det ideologiska budskapet. I sin bok om estetik och politik i Tredje riket skriver Ingemar Karlsson och Arne Ruth att

Nazitysklands massriter var gestaltad politik. De syftade till kontroll via sinnlig berusning, till underkastelse genom extatisk upplevelse av

skönhet, kraft och viljestyrka. Folkmassans rörelser blev ornament på en skulptur av kött och blod.³⁴²

Estetiken bidrog alltså till att gestalta deltagarnas och åskådarnas medvetande. Liksom kulturhistorikern George Mosse hävdade, för övrigt i likhet med Hitler själv, hade uppgåendet i massriten en direkt meningsbärande effekt då den gav den enskilde en möjlighet att tillfälligt träda ut ur sin betydelselöshet och bli en liten kugge i det nazistiska maskineriet. Massrörelsens ritual och liturgi var också en direkt möjlighet att exploatera arbetarklassens alienation, något som även den marxistiska arbetarrörelsen försökte göra med liknande medel. De radikala massrörelsernas estetik hade i denna mening stora likheter.³⁴³

Den uppmarschkultur som Lindholm stiftade bekantskap med i Nürnberg kom att fylla också hans liv med mening. Detta gällde inte minst under ålderns höst, då han engagerade sig i FNL-rörelsen, fredsrörelsen och Folkkampanjen mot kärnkraft. Han rättade med glädje in sig i ledet i demonstrationstågen, eller ”uppmarschererna” som är den benämning han ofta använder också i dessa sammanhang. Detta var en radikalpolitisk manifestationsform som han kände sig hemma i. Det nazistparti som bildades efter hemresan, SNSP, arrangerade sin första uppmarsch den 6 juni 1931 i Göteborg. 70 man i bruna skjortor marscherade i två kolonner med musikkår och fanor till Götaplatsen där Lindholm talade till 2 000 personer. Det var naturligtvis inte så imponerande som det man sett i Nürnberg, men för svenska förhållanden var det ändå uppseendeväckande.³⁴⁴

Till partidagarnas bestående värde för Lindholm kan läggas att han, förutom att bekanta sig med den nazistiska politikens yttre manifestationsformer och med en rörelse av helt andra dimensioner än den egna, även fick träffa ett antal ledande tyska nazister. Den som hälsade svenskarna välkomna till Nürnberg var Julius Streicher, prominent bland annat i sin roll som redaktör för den gravt antisemitiska tidningen *Der Stürmer*, 17 år senare en av de nazister som kom att avrättas på samma plats som han nu hälsade svenskarna välkomna till. En annan var naturligtvis Führern själv, Adolf Hitler. Han tycks ha gjort ett på en gång lågmält och överdådigt intryck, då han tillsammans med

sin ordensprydda stab gjorde entré i enkel brun skjorta samtidigt som han på ett naturligt sätt stod i centrum för allas uppmärksamhet. Mest talade han med ledaren Konrad Hallgren.³⁴⁵

Stort intryck tycks också tre andra personer ha gjort. Ett par av namnen har skymtat redan i materialet om Nils Flyg, men det är här motiverat med en mera utförlig presentation. Till att börja med noterade Lindholm Gregor Strasser. Strasser var i grunden apotekare, men hade tidigt kommit in i den nationalsocialistiska rörelsen. Han deltog bland annat vid Hitlers ölkällarkupp och satt själv, liksom Hitler, fängslad efter denna. Han kom härefter att göra karriär i partiet bland annat som distriktsledare, *Gauleiter*, i Niederbayern och Oberpfalz och inte minst som partiets framgångsrike organisationschef. Särskilt i de nordvästliga delarna av Tyskland lyckades Strasser öka NSDAP:s medlemstal, mer än vad som skedde i de södra delarna som var Hitlers maktbas. Parallellt med denna partiverksamhet satt Strasser dessutom i den tyska riksdagen. Han valdes dock inte in på mandat för NSDAP, som efter kuppförsöket var förbjudet, utan för Nationalsozialistische Freiheitsbewegung. Till sammans med sin fem år yngre bror Otto anses ofta Gregor Strasser ha företrätt en mer vänsterpräglad nationalsocialism, med tonvikt på det ursprungliga partiprogrammets prosocialistiska tendenser. Ideologiska meningsskiljaktigheter, Strassers position i partiorganisationen parad med en åtminstone tidvis exponerad ovilja att underordna sig rörelsens Führerprinzip, ledde småningom till Strassers fall. Han avrättades på Hitlers order den 30 juni 1934 under långa knivarnas natt, eller ”den tyska Bartolomeinatten” som Sven Olov Lindholm kallar den i sina anteckningar. Brodern Otto hade då redan flytt landet. 1930 bildade han sin så kallade Schwarze Front, en utbrytargrupp ur NSDAP, och efter Hitlers maktövertagande fann han det säkrast att gå i exil.³⁴⁶ I augusti 1929 var det Gregor Strasser som i egenskap av organisationschef öppnade partidagarna. I dagboken är Strasser ett av de namn på nazistkoryfärer som Lindholm särskilt strukit under. När Lindholm åter besökte Tyskland under senhösten 1932 kom han vid flera tillfällen att samtala med Gregor Strasser, som uppgavs vara särskilt intresserad av svenskarnas socialiseringsplaner. Strassers och Lindholms idéer var då i ”full överensstämmelse”, om man ska tro den senares noteringar.³⁴⁷

En annan av talarna under partidagarna som tycks ha gjort djupt intryck – och som Lindholm kom att sammanstråla med tre år senare – var Gottfried Feder. Det var samme Feder som Flyg talat så erkännamt om i den tidigare nämnda artikeln i *Folkets Dagblad*. Feder var självlärd ekonom, och betraktas som nationalsocialismens ekonomiske teoretiker. I likhet med Strasser var han tidigt partimedlem, i själva verket före både Strasser och Hitler själv. Tillsammans med Anton Drexler var Feder delaktig i bildandet av Deutsche Arbeiterpartei, DAP, 1919. Det var i detta parti Hitler gick med, och det har ibland hävdats att det var Feders föreläsningar som fällde avgörandet. Tillsammans med Hitler och Drexler författade Feder året efter det korta 25-punktsprogram som blev NSDAP:s enda partiprogram, ett program med långtgående krav på socialiseringar av näringslivet parat med en storskalig socialpolitisk utbyggnad. Feders position i partiorganisationen blev dock aldrig så stark som Strassers, och han klarade sig undan utrensningarna 1934. Han dog under kriget, 1941. Det var som antikapitalistisk agitator Feder gjorde sig känd, och antikapitalism var ämnet för dagen även 1929. På partidagen talade han, enligt Lindholm, om det tyska folkets ”ekonomiska slaveri under världskapitalismen”. Närmare bestämt pratade han om ränteslaveriet och den så kallade Youngplanen, den nya avbetalningsplan för Versaillesfredens krigsskadestånd som upprättades samma år.³⁴⁸

Två representanter för den tidiga 20-talsnazismens prosocialistiska falang gjorde alltså stort intryck på Lindholm. Den tredje person som står ut i sammanhanget kan också hänföras till denna partikategori: Joseph Goebbels. Det är intressant och betecknande. Också i Max Keles bok om de tyska nazisternas socialreformistiska retorik spelar Goebbels en mycket central roll.³⁴⁹ Goebbels, ursprungligen doktor vid universitetet i Heidelberg på en avhandling om det romantiska dramat, har för eftervärlden gjort sig känd som Tredje rikets propagandaminister, men var vid tiden för partidagarna i Nürnberg *Gauleiter* i Berlin. Han hade gjort entré i den nationalsocialistiska rörelsen något senare än Strasser och Feder, men kom efter sitt inträde 1924 att tillhöra den nordväst-tyska partigrupp som stod under Strassers ideologiska inflytande. Hans tidiga ideologiska linje har betecknats som nationalbolsjevism, i den betydelse av ordet som refererades inledningsvis med Ernst Niekisch

som illustration. Efter ett partimöte i Bamberg 1926 valde Goebbels dock att inordna sig i ledet och följa Hitlers linje. Vid detta partimöte fastställdes Führerprincipen, den principiellt oinskränkta ledarmakten, vilket medförde att den nordvästtyska Strasserfraktionens inflytande reducerades kraftigt. I den tidiga nazismens historia är med andra ord Bambergkonferensen ett viktigt vägskäl gällande ideologisk inriktning såväl som ledarprincip, och ibland omtalas konferensen som ”Goebbels Damaskus”.³⁵⁰ Den radikala geisten tycks dock ha varit intakt under partidagarna, och jämte raljansen över parlamentarismen är det uppenbarligen denna radikalism som Lindholm uppskattar mest – Goebbels talar ”på ett sätt, som skulle kommit vilken slagfärdig revolutionär talare som helst att bli grön av avund”, skriver han.³⁵¹

Det är alltså tre ursprungliga företrädare för den prosocialistiska falangen som gör störst intryck på Lindholm, och med två av dem skulle han åter sammanstråla för att bland annat diskutera den svenska rörelsens socialiseringsplaner. Denna första kontakt spelar stor roll för hur Lindholm kom att se på Tredje riket framöver: som en arbetarstat. Men det innebär också att den bild som framträder i Lindholms referat sammantaget blir kluven. Å ena sidan gör företrädarna för den nordvästtyska prosocialistiska Strasserfalangen det djupaste intrycket. Å andra sidan är det andra, delvis motsatta ideologiska positioner som tonar fram i reseberättelsen som helhet. Antimarxismen har fått en mer framträdande position, liksom antisemitismen. Till detta kan läggas att sammanlänkningen mellan antimarxism och antisemitism tydligt börjar göra sig gällande, liksom kopplingen mellan antimarxism och antiparlamentarism. Dessa ideologiska antipatier framstår i referatet från mötet som helt eller delvis sammanhangslösa och motsägelsefulla. Men med tiden fann motståndet mot kapital, judar, marxister och parlamentarism ett tydligare inre sammanhang och bildade en helhet som i Lindholms idévärld kunde te sig som logisk.

Även om bilden börjar bli mer komplex kan det slås fast att den tyska påverkan på de svenska fascisterna nu började bli stor. De italienskinspirerade svarta skjortor som väckt så stor uppmärksamhet i Nürnberg byttes ut mot bruna. Den tyska programfrasen *Deutschland erwache!* blev i den egna rörelsepressen ett ofta uttryckt ”Sverige vakna”.

Hakkorset anammades med full kraft, även om Lindholm hävdade att detta var en nordisk solsymbol sedan urminnes tid.³⁵² I oktober 1929 ändrades partinamnet till Nationalsocialistiska Folkpartiet, NSFP. Att kalla sig nationell socialist stämde bättre överens med självbilden än beteckningen ”fascist”, skriver Lindholm senare. Trots kampen mot ”partiväldet” ändrade man också politisk strategi, och gick från att vara en kamporganisation till att bli ett parti som ställde upp i allmänna val.

Furugårds andreman – ideologiska slitningar i SNSP

Framåt vårkanten 1930 inträffade ytterligare en förändring då Birger Furugård, veterinären från Värmland som själv bildat Sveriges första nationalsocialistiska parti, uppsökte NSFP. Efter en kort tid av organisatorisk turbulens, bland annat med utbrytningar av de så kallade nysvenskarna, enades de båda nationalsocialistiska grupperna i Svenska nationalsocialistiska partiet, SNSP, under Birger Furugårds ledning. SFKO:s ledare Konrad Hallgren marginaliserades, och istället klev Lindholm fram som den gamla fascistenklavens ledargestalt, småningom som Furugårds andreman och ställföreträdare.

Birger Furugård var född 1887 i värmländska Silbodal, och var således generationen äldre än Lindholm. 1909 tog han studenten och skrevs in vid Lunds universitet, för att ett par år senare flytta över till Veterinärinstitutet i Stockholm. Han tog examen 1918, och började därefter verka som veterinär i Molkom och i Deje. I egenskap av student tillhörde Furugård på ett tydligare sätt än Lindholm en välutbildad svensk elit med starka band till Tyskland. Detta gällde även hans bror Sigurd, som kom i kontakt med nazismen redan i 20-talets München. Härifrån importerades stora delar av den antisemitism som kom att prägla Furugårdsrörelsen, och Sigurd Furugård satt själv i Svenska Antisemitiska Föreningens styrelse under 20-talet. I denna förening var även Hermann Göring medlem under sin svenska exilperiod.³⁵³ För Furugård var med andra ord den svensk-tyska kontaktytan tidigt etablerad, och han kom senare under 20-talet att åka på talarturné tillsammans med tyska partikoryféer som Heinrich Himmler, Joseph Goebbels och Julius Streicher. Tillsammans med en tredje broder, Gunnar, bildade Sigurd

och Birger 1924 det första nationalsocialistiska partiet i Sverige, Svenska Nationalsocialistiska Frihetsförbundet.³⁵⁴

I likhet med Lindholm saknar Birger Furugård sin biograf. I den artikel som skrivits om honom för *Svenskt biografiskt lexikon* står att han utgick ”från [en] ordinär nazistisk doktrin utan att djupare sätta sig in i samhällsfrågorna”. I den mån en personlig tolkning gavs utrymme handlade den om en vurm för den svenske bonden som idealiserad gestalt. Furugård lämnade politiken redan 1936 och återgick då till sin verksamhet som veterinär. Enligt artikeln ovan gav han på sin ålders höst snarast intrycket av ”en resignerad bygdefilosof”.³⁵⁵ Den bild som tonar fram är sammantaget den av en reflexmässig antisemit och tyskvän, vars personliga och intellektuella självständighet var begränsad. Härtill tycks det ha funnits frågetecken kring Furugårds personliga uppträdande, även från tysk sida. Från Lindholms håll fanns en återkommande anklagelse om överdriven spritkonsumtion, och efter brytningen 1933 kallades Furugårdarna ofta för ”groggpartiet” med hänvisning till denna.³⁵⁶

Birger Furugård hade alltså träffat Hitler och andra ledande nazister tidigt. Han hade dessutom varit på plats i Nürnberg under partidagarna också han, dock utan att sammanstråla med de svenska fascisterna. Lindholm antyder i sina anteckningar att Furugård i Nürnberg kan ha fått förhållningsorder att inkorporera den svenska fascistenklaven i sin egen mer tyskorienterade rörelse.³⁵⁷ Trovärdigheten i detta uttalande är oklar. Klart är däremot att de splittrade grupperna nu kom att enas under Furugårds ledning, och att han fick den tyskklingande titeln riksledare. Då hade också de så kallade nysvenskarna återbördats till fadershuset. Nysvenskarna var ett antal medlemmar från Göteborg, enligt Lindholm sprungna ur välsituerade affärsmannakretsar, som i polemik mot Konrad Hallgren men framför allt mot rörelsens socialistiska paroller brutit sig ut under SFKO:s sista kaotiska tid. Även om de nu återfördes till den enade rörelsen under Furugårds ledarskap fanns här en latent ideologisk konflikt mellan höger och vänster som riskerade att åter blomma upp.³⁵⁸

Lindholm själv gick efter en del diskussion hösten 1930 med på att avsluta sin militära bana för att flytta till Göteborg som Furugårds

ställföreträdare. Med Göteborg som bas kom också SNSP:s nya tidning *Vår Kamp* att ges ut med Lindholm som redaktör.³⁵⁹ Då rörelsen bytt taktik med målet att delta i val innebar det, inte minst för Lindholms del, att verksamheten intensifierades kraftigt. Med start på nyåret 1931 drog man igång en mötesorkan runt om i hela Sverige med fokus på följande års riksdagsval. Verksamheten fokuserades inte minst på de geografiska områden där chanserna till ett genombrott sågs som störst, därav de så kallade "Värmlandskrigen" eller turnéerna på "västfronten". Bildspråket var militärt, inte bara i kamplyriken.

Mötestalaren Lindholm

Sven Olov Lindholm blev med åren en mycket frekvent mötestalare. Det råder något delade meningar om hur väl lämpad för uppgiften han var. Per Engdahl skriver i sina memoarer att Lindholm i sin glans dagar var en "eldslåga i talarstolen".³⁶⁰ Ture Nerman å sin sida karakteriserar honom som "en slät, allt annat än heroisk expedittyp".³⁶¹ Klart är att Lindholm redan under 20-talets slut hade börjat studera retorik. Lärospånen summerades nu i undervisningsskriften *Anvisningar för talarskolan*. Särskilt intresse uttrycker Lindholm här för sin publik. I dagbok och anteckningar återkommer han ofta till frågan om vem som kom till mötena. Särskilt betydelsefullt är att det är arbetare på plats. I undervisningsskriften skriver han själv att offentliga möten ska läggas sent, just för att också den arbetande befolkningen ska hinna dit.³⁶² På samma sätt som det var viktigt att se till att åtminstone potentiellt ha ett auditorium av arbetare, var det också av intresse för Lindholm att se hur representanter för den marxistiska arbetarrörelsen, socialdemokrater såväl som kommunister, reagerade på parollerna. Önskvärt var naturligtvis att se om arbetare kunde vinnas för den nationalsocialistiska rörelsen inför ögonen på dessa "falska företrädare" för arbetarnas sak. Lindholms dagbok och anteckningar är fulla av mötesepisoder som på denna punkt framställs som mer eller mindre lyckade.

Efter ett möte i Lidköping i juli 1931 är Lindholm exempelvis påfallande nöjd. En stor arbetarpublik var på plats, till stora delar hotfull, och inledningsvis ville många vräka det oljefat som användes som talarstol i

hamnen. Men småningom slog stämningen över, enligt Lindholm började även kommunisterna applådera, och efteråt stormade åskådarna fram för att köpa *Vår Kamp*.³⁶³

Andra gånger är stämningen mer direkt konfrontativ, och mötena upplöses i kravall. I Hagfors sommaren efter Lidköpingsmötet begär en kommunistisk talare diskussion, vilket nekas av nationalsocialisterna. De närvarande arbetarna beordras då att lämna mötet, men flera vänder tillbaka för att lyssna. Till slut urartar den uppretade stämningen i slagsmål med batonger och stenkastning. En fana blir söndersliten, men räddas i tumultet. På den broderas namnet ”Hagfors”, och blir för SNSP en trofé. Närmare en egen ”blodsfana” tycks den svenska nazist-rörelsen aldrig ha kommit.³⁶⁴

Det förekommer också att diskussionen är hätsk, men samtidigt fylld av något som möjligen skulle kunna kallas ömsesidig respekt. En sådan skildring kommer från ett möte i Vänersborgs Folkets hus i november 1931, då Lindholm hamnade i het diskussion med kommunisten Knut Björk från Göteborg. I diskussionens hetta missade man sänkar taget på väg hem. Debatten fortlöpte under hela resan, och väl framme i Göteborg gick man fram och tillbaka på gatorna mitt i natten, allt under högljutt meningsutbyte. Folk öppnade fönstren för att se vad som stod på. ”Björk erkände att han inte såg mig som ’kapitalistdräng’ – men de farliga är ’de som står bakom’, menade han. Och avskedsorden var att ’vi möts på barrikaderna!’”, skriver Lindholm senare.³⁶⁵

Enligt Lindholm debatterar man, slåss, hatar varandra, är glad när man lyckas rekrytera arbetare till sin egen socialism, men hyser emellanåt också drag av ömsesidig respekt sprungen ur delvis likartade intressen. Det är en märkvärdig situation där rörelsernas repellerande och attraherande drag ibland lever sida vid sida. Det finns förvisso skäl att här infoga en källkritisk markering – värderingen av vad som de facto skett vid mötena är Lindholms, och allt som oftast är händelserna nedtecknade långt i efterhand. Samtidigt kan det noteras att det i forskningen om relationen mellan den tyska nazismen och kommunismen har identifierats liknande förhållanden, inte minst av Conan Fischer. Situationen påminde till stora delar om den svenska: man attackerade det liberaldemokratiska ”partiväldet” från två håll, ett ”system” som vare

sig i Weimarrepubliken eller under den svenska minoritetsparlamentarismens 20-tal hade upplevt några glansdagar. De antikapitalistiska parollerna tycks också ha varit jämförbara. Conan Fischer illustrerar situationen med att delge ett citat från det tyska kommunistpartiets, KPD:s, distriktsledare Sindemann i september 1930, bara året innan Sven Olov Lindholm och Knut Björk gick och parlamenterade på Göteborgs gator nattetid:

Oh yes, we admit that we're in league with the National Socialists, that we together with the National Socialists, want to destroy the existing social system... Bolshevism and Fascism share a common goal; the destruction of capitalism and the Social Democratic Party. To achieve this aim we are justified in using every means.³⁶⁶

En stor del av denna affinitet berodde också, vilket Victor Lundbergs undersökning av Lindholmrörelsen såväl som Max Keles, William Brusteins och Detlef Mühlbergers undersökningar av den tyska nationalsocialismens väljarbas visar, på att man appellerade till den arbetande befolkningen.³⁶⁷ Ett av de mer udda kampmomenten för svenska förhållanden var de så kallade sångstriderna, som började föras under SNSP:s mötesturnéer vid 30-talets början.³⁶⁸ Formen var den att tillresta kommunistympatisörer ofta började sjunga "Internationalen" för att överrösta talaren. För att omintetgöra effekten skrev Sven Olov Lindholm en alternativ text på samma melodi, "Arbetarnationen", som skulle överrösta antagonisternas sång. Denna fick ett par olika utformningar som publicerades i partitidningen *Vår Kamp* och senare också i Lindholmrörelsens egen sångbok, *Sånger och dikter*. Den slutgiltiga texten löd enligt följande:

Kamrater, nu är stunden nära att hämnas vårt bedragna folk
 Som tvangs att främlingsfanor bära och bli hatets blinda tolk
 Aldrig mer skall kapitalets drängar driva folk utav samma blod
 Till broderskrig för judepengar och dränka oss i hatets flod
 //: Bröd och frihet vi kräva för de arma och små,
 Där enigt vi sträva kring fana gul och blå ://

Man stulit våra händers möda, och slagit oss i guldets band
Att kapitalets furstar göda ha vi slagits av judars hand
Liv och blod för alla de förtryckta som beslutits på hem och land!
Nationens dörrar, som är lyckta, slås upp utav en valkig hand!
//: Bröd och frihet...://

Var finns den sköna framtidsstaten, där rätt åt alla blivit gjord?
Nu växer proletariaten ur marxismens egen jord
År från år vårt blod har blivit gjutet att till namnet ”slå klassen fri”
Nu skönja vi det hemska slutet, ett folk i penningslaveri
//: Nationalsocialister bröd och frihet begär
Och slavoket mister en svensk arbetarhär ://

Arbetare, bedragna bröder, än finns för oss ett fosterland
Till kamp vi gå i norr och söder emot penningens rövarband!
Stiga skall vår nya stat i bruset av det nordiska folkets röst
Så kämpa vi i morgonluset till slavens boja blivit löst!
//: Nationalsocialister...//³⁶⁹

Flera av de arbetartillvända teman som synts tidigare går här igen. Arbetaren förvägras sitt fosterland, men hans valkiga hand ska slå upp nationens dörr. Då nalkas dagen när bojorna löses, det judiska penningslaveriet upphör, och de arma och små får sin rätt. I tanken att ”man stulit våra händers möda” kan man se en premiering av det ”produktiva” arbetet som kontrasteras mot arbetsfria, ofta judiska, inkomster. Även andra fasetter av arbetartematiken kommer tillbaka. I kampdikten ”Arbetarsång” syns exempelvis Grottesångsmotivet ännu en gång.³⁷⁰

Antisemitism och ”tyskeri”

Den appell som riktas till den arbetande befolkningen är alltså i Lindholms retorik mer eller mindre intakt sedan fascisttiden. Samtidigt ges antisemitismen ett ökat utrymme. Den uttrycks allt oftare, och alltfler antisemitiska stereotyper tas i anspråk. Jämte penningjuden och juden som bolsjevik eller marxist framträder juden nu också som gamla testamentets David, i kamp mot nordmännens Goliat. I kampdikten ”Sången om Goliat” ser man emellertid inte detta som den svages

kamp mot den starke, med sympatierna på den svages sida. Tvärtom är det Davids stenkast som ses som typiskt för hur "Israel" agerar.³⁷¹ Här får juden ikläda sig rollen som feg och manipulativ i strid, härtill som en diabolisk mördare som i triumf stegar fram till symbolen för de ärliga nordmännen och hugger av honom huvudet. I förhållande till den antisemitism som artikulerats tidigare innebär dessa antijudiska karakteristika ett ökat antal fasetter.

Illustrativt för antisemitismens ökade betydelse är inte minst hur den nu vänds mot fascismen. Utgångspunkten för den nationalsocialistiska kritiken av fascismen är just att den *inte* är antisemitisk. Det innebär i sin tur att den tjänar reaktionen, eftersom den inte gör något åt det som uppfattas som kardinalproblemet: den judiska storfinansen. "Storkapitalister och judar ha *icke* mistat sin makt i det fascistiska Italien", heter det. Tvärtom har den "nöjt sig med att bekämpa den internationella judiska kapitalismens *redskap*, näml. marxism och parlamentarism".³⁷² Sammantaget indikerar denna analys dels att den nationalsocialistiska självförståelsen är den av en i grunden revolutionär rörelse, dels att det växande antalet antijudiska stereotyper kopplas samman på ett specifikt sätt. De mera osammanhängande parollerna från Nürnbergreferatet hamnar på allt tydligare platser i retoriken: den kapitalistiske juden ges en mer central roll, medan marxism och parlamentarism snarast ses som hjälpfunktioner till denna antisemitiskt kodade kapitalism.

Antisemitismens ökande betydelse aktualiserar också frågan om de rasbiologiska tankarna generellt. Även i detta sammanhang har Lindholm flyttat fram positionerna. Sin mest utrerade form får rastänkandet när Lindholm går igenom olika befolkningsgruppers födelsetal, och på grundval av dem förutspår en judisk paneuroparepublik, där "mörkhyade korsförvanter av 'euroarisk-negroid' idealras" tränger undan den nordiska. Det är dock noterbart att den rasistiska argumentationen vänds mot det kapitalistiska system som benämns "rasfientligt" mot den nordiska rasen. Lösningen på befolkningsfrågan ligger till stor del i ett socialt och ekonomiskt uppbyggnadsarbete.³⁷³ Den antikapitalism som förmärktes redan i Lindholms första artikel är således oanfrätt, men har över åren fått en delvis annorlunda präglning med tydligare antisemitiska och rasbiologiska delar.

Parallellt med denna idéutveckling skedde politisk-strategiska förändringar i SNSP. 1932 ställde man upp i sitt första egentliga val, och fick 15 188 röster. Av dessa var drygt 6 000 avgivna i Göteborg, och i dagboken noterar Lindholm att han bara var 100 röster från att bli riksdagsledamot.³⁷⁴ Detta verkar vara en optimistisk bedömning. Generellt kan man fastslå att den propagandaoffensiv och de ”sommarkrig” man plöjt ned så mycket energi i inte gav proportionell utdelning.³⁷⁵

Beslutet att delta i val var som sagt en tysk influens, ett byte av politisk strategi som liknar de tyska nazisternas efter den misslyckade ölkärlarkuppen 1923. Anammandet av uppmarschkulturen och skjortornas färgbyte var också påverkat av tyskarna. Den tidning som Lindholm var satt som redaktör för, *Vår Kamp*, företrädde också en protysk linje och publicerade bland annat artiklar av Adolf Hitler själv.³⁷⁶ Även om Lindholm i Nürnberg uttryckt stor beundran för vad han sett är det annars just det tilltagande ”tyskeriet” och den högervridning Lindholm tyckte sig se som var avgörande i det som nu var på väg att ske.

Redan då Lindholm avbröt sin bana som militär på aktiv stat för att bli politiker på heltid hösten 1930 diskuterades partiets inriktning. I sin dagbok skriver Lindholm att ”jag höll noga fast vid att vårt gamla program m. hela sin socialistiska tendens skulle bibehållas, och inget tyskt inflytande förekomma. Däri instämde alla efter litet diskussion.”³⁷⁷ Icke desto mindre kvarstod åsiktsskillnader, och de som Lindholm benämner ”borgarbrackorna” eller ”den borgerliga juntan” – inte minst samma så kallade nysvenskar som reagerat på det sociala innehållet tidigare – är en återkommande måltavla. Lindholm ville veta var Furugård stod i de ideologiska schismerna. Detta var inte alltid lätt att få reda på eftersom denne ofta befann sig i Tyskland. Bland annat åkte han under valrörelsen 1932 till Stralsund för att delta i en så kallad Hitlerdag. Han ville också sätta upp NSDAP:s affischer på den egna partiexpeditionen. Lindholm tyckte allt detta var olämpligt.³⁷⁸

I november 1932 inledde Lindholm själv en Tysklandsresa, initierad av Furugård och organiserad av Max Pferdekämper, och han fick nu återse både Gregor Strasser och Gottfried Feder. Han träffade också Alfred Rosenberg och Hitler själv.³⁷⁹ Lindholm misstänkte att målet med resan var att han skulle utbildas för en roll som ”resetalare” för

partiets räkning. På detta sätt kunde hans retoriska talanger tas i anspråk samtidigt som han berövades sin ledande position.³⁸⁰

Efter hemresan på nyåret 1933 var läget akut. En skrivelse till Furugård upprättades. I denna krävde Lindholm fördjupad intern demokrati i den meningen att ”klickväldet” skulle upphöra och partiets överenskomna inriktning bibehållas. Vidare krävdes att partiet skulle vara oberoende av den tyska nazismen i ekonomiskt såväl som i alla andra avseenden. Härutöver krävdes en uppstramning av partiorganisationen såväl som av Furugårds person. Denna skrivelse undertecknades i första läget också av nysvenskarna, och skickades till Furugård. Han ställde sig dock kallsinnig till innehållet, varpå nysvenskarna drog tillbaka sina underskrifter. Enligt Lindholm hänvisade riksledare Furugård till att agerandet var ett brott mot den likaledes av tyskarna inlånade ”ledarprincipen”. Führerprincipen som efter partimötet i Bamberg praktiserades i det tyska nazistpartiet innebar att ledaren alltid ägde rätt att uttöka rörelsens politik. Det är oklart om detta var tanken också i den svenska rörelsen. I andra sammanhang framstår den svenska varianten av ledarprincipen snarast som en form av utslagsröst eller veto.³⁸¹

Den bestående verkan av att Furugård vägrade hörsamma förändringskraven var att Lindholm den 14 januari 1933 iscensatte en kupp och förklarade Furugård avsatt. Efter ett stormigt möte blev effekten istället den att kuppmakarna under ledning av Lindholm bildade ett nytt parti, Nationalsocialistiska arbetarepartiet, NSAP. Lindholm var i och med detta partiledare för en egen rörelse. Senare i januari noterade han med belåtenhet att arbetare och ungdom följde med honom till den nya rörelsen, och den 5 februari skriver han:

Vi var nu äntligen fria från ”borgerskapet” i SNSP, och kampen kunde forts. på den yttre fronten. Egentligen var ”kuppen” en skilsmässa mellan ”höger o vänster” i partiet och mellan tysk o. svensk nationalsocialism.³⁸²

Av formuleringen att döma kan detta möjligen te sig som ett sentida tillägg. Men dagbokens uppfattningar stöds också av andra källor.³⁸³

Sammanfattning

Därmed var den första fasen i Sven Olov Lindholms politiska karriär till ända. Den hade fört honom från en tillvaro som remontryttare i artilleriet till partiledare för det nationalsocialistiska parti som under 30-talet skulle bli det tongivande. Konceptuellt var det en utveckling från fascism till nationalsocialism. Idéutvecklingen bar starka kontinuiteter, men alla teman är inte lika robusta. Förändringar i synen på socialism, kapitalism, juden som kosmopolitisk figur, samt det inbördes förhållandet mellan dessa tre aspekter är det som bär den ideologiska utvecklingen.

Antisemitismens växande betydelse, men också växlande innebörd, har noterats som en viktig faktor i Lindholms utveckling mot nazismen. I den initiala artikeln om fascismens innehåll finns antimarxismen liksom antikapitalismen med som centrala delar, däremot inte den antisemitism som efter hand understöder dessa ideologiska teman. Under intryck av Nürnbergresan och i Furugårds sällskap förändras detta. I sociologen Helen Feins inflytelserika studie av den moderna antisemitismens sociala kontexter bryts bilden av juden ned i fem över tid ofta uttryckta antisemitiska stereotyper. De stereotyper Fein identifierar är:

1. the Jew is a betrayer and a manipulator (perhaps labeled as the Judas image);
2. the Jew is an exploiter personifying usury or modern capitalism (the Shylock image);
3. the Jew is a skeptic, an iconoclast, a revolutionary, undermining faith and authority (The Red Jew);
4. the Jew is a non-human or a diabolic-murderer, poisoner, polluter (the demonologic Jew);
5. the male Jew is a sexual aggressor and a pornographer and the Jewish woman is a seducer (the lecherous Jew).³⁸⁴

Följer man denna uppräknings ser man att den stereotyp som först och till synes enklast fått fäste i Lindholms ideologiska budskap är den om juden som en personifikation av den moderna kapitalismen. Här finns tendensen att se judar som en social kategori, närmast som en bourge-

oisie.³⁸⁵ Det antikapitalistiska draget i ideologin kan förvisso uttryckas också utan synbar antisemitisk överlagring, men det blir hos Lindholm med åren alltmera sällsynt. Det tilltagande bruket av stereotypen om den ”röde juden”, bolsjevikern och marxisten, får det antisemitiska draget att växa till en alltmer dominerande del av budskapet. När Lindholm slutligen kontrasterar den redlige stridskämpen Goliat, personifikationen av den nordiska rasen, mot den bibliska historiens israeliske kung David och skildrar honom som en feg och oärlig mördare, är det bara den femte och sista stereotypen i Feins typologi som saknas. Antisemitismen får sammanfattningsvis ett mer frekvent uttryck och en bredare repertoar hos Lindholm.

Eftersom alltför antisemitiska stereotyper börjar framträda allt tydligare, ibland på sätt som tycks själv motsägande, finns det skäl att se hur de förhåller sig till varandra. Det är å ena sidan lätt att se hur alla de antisemitiska delmängderna flyter samman. Den sammanhållande faktorn anses i den nazistiska världsbilden vara att de är olika aspekter av judarnas strävan efter världsmakt. För att nå detta mål skyr ”juden” inga medel, hur motsägelsefulla hans roller sinsemellan än kan te sig.³⁸⁶ Å andra sidan kan man hos Lindholm ana hur de olika stereotyperna staplas på varandra i en specifik ordning. Tentativt kan världsbilden beskrivas enligt följande: utgångspunkten är hos Lindholm demokratin som sådan. Den för med sig parlamentarism och partivälde, där vissa politiska konstellationer ges makten medan andra lämnas utanför. Detta innebär alltså att det demokratiska systemet inte överbryggar intresse motsättningar inom nationen. Tvärtom är klassbundna intresse motsättningar demokratins livsluft. Det som kommer till uttryck i dessa demokratins intresse motsättningar är i själva verket inget annat än den marxistiska klasskampen. Marxism och klasskamp är förvisso judiska företeelser i den meningen att Karl Marx själv var av judisk härkomst, men det större problemet är att den nationella splittring som klasskampen medför lämnar fältet fritt för det internationella judiska storkapitalet. Det är av detta skäl Lindholm och hans parti kan uttrycka att den italienska fascismen, trots sin antimarxism, inte gör något åt problemets kärna eftersom den inte också är antisemitisk. Antisemitismens kärna är enligt denna tankefigur juden som kapitalistisk exploatör, medan den

judiske marxisten snarast får rollen som hantlangare. Man kan uttrycka det som att ”judekapitalisten” som stereotyp rör sig på en analytiskt högre nivå i Lindholms version av det nationalsocialistiska idéklustret och helt eller delvis konsumerar andra antisemitiska stereotyper. Den judiska storfinansen är roten till problemen – även om det, som sagt, kan konstateras att storfinansen sågs som ett problem av Lindholm även innan den reflexmässigt betraktades som judisk.

Den antikapitalistiska attityden utgör alltså en stark kontinuitet i Lindholms tänkande. Vikten av ett socialt uppbyggnadsarbete och premierande av det produktiva arbetet likaså. I dessa tankar ligger kärnan av vad som skulle kunna beskrivas som den nationalsocialistiska socialismen. Denna arbetartillvända retorik har ofta betraktats som en taktisk fint utan ideologisk grund. Lindholm själv vänder sig ofta mot denna uppfattning, i senare anteckningar men också i det samtida materialet. I broschyren *Kort historik till belysning av läget inom den svenska nationalsocialismen* från 1934 beskriver han exempelvis de schismer som låg bakom Furugårdspartiets splittring och hur de så kallade nysvenskarna uppfattade de socialistiska parollerna som just en fint, ”en limstång, på vilken vi skulle vinna arbetarna” för att citera den före detta nysvensken och rikspropagandachefen Sven Cavelius. Enligt Lindholm demonstrerade detta uttalande en fullständig okunghet om vad nationalsocialism innebär.³⁸⁷

Det kan te sig märkligt att man, som Lindholm, å ena sidan med full kraft tar avstånd från marxismen, å den andra betecknar sig som socialist. Den socialism som Lindholm företräder är programmatiskt antimarxistisk på huvudsakligen två grunder. För det första är marxismen en internationell politisk idé som sätter ”proletärer i alla länder” framför den nationella folkgemenskapen. Att arbetaren skulle sakna fosterland är för Lindholm en horribel tanke. För det andra riskerar klasskampen att slita sönder den organiskt framväxta nationen och ”driva folk utav samma blod till broderskrig” som det heter i ”Arbetarnationalen”. Av dessa skäl definierar man sig mot den marxistiska arbetarrörelsen. Men det finns också flera likheter med marxismen.

En sådan likhet rör synen på arbetet som sådant, dess roll och dess önskvärdhet. I den marxistiska synen på lönearbete är detta något tungt

och icke önskvärt. Utgångspunkten är, som Marx själv uttrycker det i *Den tyska ideologin* från 1845, att den enskilde ska befrias från detta då samhället tar ansvar för den generella produktionen. Härigenom blir det möjligt ”att göra det ena idag, det andra i morgon, jaga på morgonen, fiska på eftermiddagen, sköta kreatur på kvällen och kritisera efter kvällsmaten, allt efter vad jag vill, utan att jag för den skull någonsin blir jägare, fiskare, herde eller kritiker”.³⁸⁸ Det ofrivilliga lönet arbetet är med andra ord något man ska befrias från.

I linje med denna grundsyn formulerades i den tidiga arbetarrörelsen en tanke om maskinernas förgörande kraft och en vidhängande dröm om befrielse från en destruktiv tillvaro som industriarbetare. I en svensk kontext framträdde ofta, som tidigare nämnts, Grottesångsmotivet hämtat från Viktor Rydberg. I sin forskning om Lindholm rörelsens syn på arbete och arbetare betonar Victor Lundberg att arbetet i denna ansågs ha en mytisk och härdande kvalitet, och alls inte var något som människorna skulle befrias från. Utifrån vad som framkommit här är det dock lätt att se hur Grottesångstematiken och den dröm om befrielse från arbetet som ligger latent i denna uttrycks också i den Lindholmska kamplyriken. Han bekräftar som sagt också själv i sina sena anteckningar att Viktor Rydberg tillhört hans livs stora litterära inspirationskällor.

En annan aspekt som berör arbetet som tematik och som dessutom uppvisar likheter med det marxistiska tankegodset är tanken om det produktiva arbetet. Denna tanke länkas också till en övergripande rättviseidé. Resonemanget ser ut på följande sätt. Det arbete på vilket människor tjänar sitt uppehälle sönderfaller i två delar. Å ena sidan produktivt arbete och å andra sidan vad som skulle kunna kallas improduktivt arbete, ett ”arbete” vars syftemål är att vara arbetsfritt och istället leva på frukterna av andras produktiva arbete. Detta ”improduktiva arbete” utförs av den internationella storfinanssen, av Lindholm över tid allt oftare betecknad som judisk, och innefattar vinster på aktiespekulation, räntor och liknande. Den i modern kapitalism omhuldade tanken att man ska kunna tjäna pengar på att riskutsätta pengar är här helt överspelad. Arbetsfria inkomster är i grunden betraktade som illegitima.

Det finns i detta resonemang stora likheter med den marxistiska teorin om mervärdet, utvecklad av Marx i skriften *Teorier om mervär-*

det, ibland kallad för Kapitalets fjärde band.³⁸⁹ Denna teori innebär i korthet att det som bestämmer en enskild varas värde är den mängd arbete som lagts ned på den. Då arbetaren säljer sin arbetskraft till en kapitalist, eller ”arbetsköpare”, är det således ett potentiellt mervärde för en produkt som byter ägare. Eftersom kapitalistens enda drivkraft är att tjäna pengar, kommer det arbete som säljs att få ett allt lägre pris sett i relation till det mervärde det avser att skapa. Exploateringen av arbetarklassen kommer alltså att bli allt värre, vilket i Marx tanke leder till att klasskampen fördjupas och obevekligt driver historien i den riktning som determineras av denna utsugning, slutligen mot revolution. Idén om mervärdet är med andra ord ett fundament i marxistiskt tänkande.

Bortser man från den roll mervärdesteorin, via klasskampen, får i marxistisk historiefilosofi är grundtanken till synes identisk med Lindholms: storkapitalisten lever av andras produktiva arbete. Denna utsugning är fundamentalt orättvis. Ett illustrativt exempel ges bland annat i *Nationalsocialisten* 1930. Här talas det om småbrukarnas livslott och hur ”det torftiga bröd med vilket de rädda hustru och barn från svält, motsvarar ej tiondelen av det arbete, de presterat”. De övriga nio tiondelarna tillfaller, orätt, någon annan. Den arbetande befolkningen ska, istället för att proletariseras av den internationella storfinansens, få del av värdet av sitt eget arbete, rentav hela värdet av sitt arbete.

Samtidigt är det illustrativt att det i artikeln ovan inte är industriarbetaren som är i exklusivt fokus. Man kan i själva verket se det så, att polemiken mot klasspolitiken parad med idén om det produktiva arbetet strävar efter att utvidga den marxistiska mervärdesläran till att omfatta fler delar av befolkningen, ”handens såväl som hjärnans arbetare” som det ofta uttrycks. I den refererade artikeln beskriver Lindholm hur alltfler befolkningskategorier närmar sig ”proletariatets nivå”, och hur enda ”möjligheten” – en dubiös beteckning i sammanhanget – tycks vara att de räddar sig till ”industriella grottekvarnar”. Denna litterära referens slår en båg till Lindholms tidigare arbetarhyllning.³⁹⁰